

ISUSOVAČKA NASTAVA TEOLOGIJE

Miroslav VANINO D. I. ²

I. MORALNO BOGOSLOVLJE

1. Uvođenje predmeta na školu

Do preuzimanja teološke nastave na isusovačkoj školi u Zagrebu došlo je ovako: Biskup Franjo Ergeljski, najkasnije g. 1632, — svakako u sporazumu s Kaptolom — odlučio je osnovati u kolegiju na Griču katedru za moralnu teologiju, koju će tamo slušati dijecezanski klerici. Zato je generalu isusovačkoga reda Muciju Vitelleschiju ponudio zakladu za uzdržavanje jednog profesora moralke. Iz generalova pisma od 25. lipnja 1633. provincijalu Jurju Forró saznajemo koje je stanovište zauzeo Red prema toj ponudi. Vitelleschi preporučuje provincijalu da brižno pazi da se ništa ne učini što bi se protivilo **Ustanovama** isusovačkog reda, po kojima Red ne smije primiti nikakve dotacije kojom bi bio pravno vezan dati propovjednika, ispovjednika ili lektora teologije. Neka primi ponuđenu zakladu tako da odatle ne bude kolegiju nikakve pravne obveze. Biskup se zato neka nimalo ne boji: Red će **ex caritate** udovoljiti njegovoj zamisli. General će zagrebačkom rektoru naložiti otvorenim listom da uzdržava profesora moralke prema biskupovoj želji.³

Nakon što je biskup Ergeljski položio zakladu, izdade Vitelleschi 27. veljače 1634. otvoreni list ovog sadržaja: presvijetli i prečasni gospodin Franjo Ergeljski, biskup zagrebački, gledajući kako članovi zagrebačkoga kolegija rade u vinogradu Gospodnjem, poklonio je tamošnjem kolegiju 1000 forinti u novcu za uvećanje fundacije istog kolegija; general s velikom zahvalnošću prima ovaj dar te naređuje da zagrebački kolegij rečenu svotu za uvećanje svoje fundacije investira u nekretnine ili korisnonosno uloži⁴. Upada u oči da Vitelleschi u otvorenom listu ne spominje svrhe za koju je biskup Ergeljski darovao onih 1000 forinti. Očito nije htio dati povoda pomisli da je postupao protiv **Ustanova** Družbe Isusove, primivši zakladu kojom bi Red bio vezan

2. O zagrebačkom Teološkom fakultetu u isusovačkoj periodu (1669-1773) najviše je pisao Miroslav Vanino DI (+ 1965), koji je i doktorirao na Filozofskom fakultetu tezom o povijesti visokoškolske («filozofijske i teologijske») nastave u Zagrebu. Nitko ni prije ni poslije — barem dosada — nije toliko proučio predmet koliko ovaj stručnjak za povijest isusovaca u Hrvatskoj. On je građu za svoje studije obilno crpao ne samo iz domaćih nego također i iz stranih arhiva, posebno iz arhivalia reda u Rimu, Beču, Budimpešti i Pannonhalmi. Dio teze publiciran je u BS XVII (1929) 284-302. Vanino je i nakon toga nastavio proučavati taj predmet pa je svoju studiju u mnogočemu dopunio, proširio, ispravio i usavršio.

Ovdje donosimo neke izvratke iz poglavlja o teologiji na zagrebačkom akademskom kolegiju. To će poglavlje u cijelosti biti objavljeno u I svesku Vaninova životnog djela **Isusovci i hrvatski narod**, što doskora izlazi iz tiska u izdanju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu. (Članak je predan uredništvu prije nego što je to djelo objelodanjeno — op. uredništva).

Bibliografske podatke o brojnim profesorima teologije iz isusovačke periode Zagrebačkog sveučilišta BS će donijeti u jednom od svojih slijedećih brojeva.

3. **Libri officiales** fol. 223. u NSKZ-R3343.

4. AHZ — AA. Coll. Zagr. fasc. 20, Nr. 3. Original. Prijepis ima ARSI — **Lib. lit. instrum.**, str. 494. Tekst također u M. VANINO, **Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633-1773** (Zgb. 1930) 79.

ex iustitia predavati bogoslovlje. Pravila, naime, zabranjuju tražiti ili primiti išta što bi se moglo smatrati kao plaća ili nagrada za rad što ga članovi mogu vršiti u skladu s propisima Reda. General nije sklopio ugovora u smislu *do, ut facias*, nego je, prihvativši biskupov dar, obećao da će radi kršćanske ljubavi jedan član Reda predavati moralku. Kao što zaklada za tri katedre filozofije, tako nije ni ova za moralku dostajala za opskrbu jednog profesora. Red je tu izišao u susret zagrebačkoj dijecezi, i tu gestu valja to više cijiniti, što zagrebački kolegij tada još nije imao dovoljno fundacije, pa se često nalazio u materijalnim teškoćama i obraćao generalu s molbom da bi mu se pomoglo.

U pismu od 20. ožujka iste godine, 1634, Vitelleschi je naredio provincijalu Forró i njegovim nasljednicima u provincijalatu neka se moralka predaje u zagrebačkom kolegiju *ex caritate* po običaju Družbe Isusove⁵. Međutim, u Zagreb je stigao prvi profesor moralke. Bio je to o. Grgur Fetsch (Fötsch). Nalazimo ga u Zagrebu u jeseni g. 1633. **Školske godine 1633/34. predavao je moralnu teologiju, a može biti i dijalektiku, kao što je želio biskup Ergeljki.** Fetsch mora da je bio dobar teolog kad je bio jedan od cenzora koji su ocijenili treći svezak velikoga teološkog djela *Cursus Theologicus*, što ga je u 9 svezaka izdao o. Franjo Amico, profesor teologije u Aquili, Napulju, Grazu i Beču. Rodio se u Cosenzi g. 1578, a umro je 30. siječnja 1651. u Grazu⁶. Vitelleschi u pismu od 17. prosinca 1633, upravljenom Fetschu u Zagreb, zahvaljuje za ocjenu spomenutog sveska, koju mu je poslao s pismom od 26. listopada. Još imamo jedno generalovo pismo Fetschu, koji je dva puta zamolio teološku katedru s nastavničkom službom u kojem nižem razredu gimnazije. Vitelleschi hvali njegovu želju za nižim položajem, ali mu, međutim, preporučuje posluš, koji je značajna krepost pravog isusovca. Fetsch je tri godine ostao u Zagrebu, a naslijedio ga je g. 1636. Zagrepčanin o. Luka Krajačić.

Biskup Benko Vinković (1637—1642), nasljednik Ergeljskoga, po želji ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske htio je g. 1637. da se bogoslovlje predaje u sjemeništu, što bi uostalom bilo sasvim prirodno, a i odgovarali bi naredbi Tridentskoga sabora. Ali taj naum naišao je na žestok otpor svih kanonika zato što bi trebalo namaknuti prihode za uzdržavanje dotičnog »kanonika teologa« od kaptolskih dobara, a u drugu ruku takva profesora i ne treba, jer se teologija ionako predaje u isusovačkom kolegiju zajedno s kanonskim pravom. Zatreba li pak savjeta u zamršenim pitanjima, ima učenih ljudi i doktora u Kaptolu i samostanima. Videći otpor Kaptola, koji je u pogledu sjemeništa imao važnu riječ, biskup Vinković je ostavio stvari kako su pošle, i tako su dijecezanski klerici nastavili slušati teologiju na Griču, a s njima i po koji klerik iz drugih biskupija⁷.

5. AHZ — AA. Coll. Zagr. fasc. 20. Nr. 3. Original. Prijepis u ARSI — Lib. lit. instr. str. 495.

6. C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Campagne de Jésus I* (Bruxelles 1890) col. 280-282.

7. Puštajući po strani sud Kaptola o potrebi teološke škole pod biskupovom nadležnošću, iz te okolnosti možemo zaključiti kao sigurno da se u isusovačkom kolegiju već tada (1637—1642) uz moralno bogoslovlje predavalo i crkveno pravo — dva bitna predmeta za formaciju pastoralnog klera. Iz ove se vijesti ne može izravno zaključiti da li se crkveno pravo predavalo samo u okviru predmeta moralnog bogoslovlja ili kao poseban predmet (Ivandija).

Do g. 1652. predavao je moralnu teologiju samo jedan profesor, osim g. 1645. i 1649, kad su je predavala dvojica: jedan prije podne (**matutinus**), drugi po podne (**pomeridianus**). Počevši od akademske godine 1652/53, uz rijetke iznimke u XVII stoljeću, predavahu moralku po dva profesora. Dosad nam nije pošlo za rukom ustanoviti kako je došlo do toga. **Ratio Studiorum**, kako ćemo vidjeti, predviđa doduše dva profesora, ali naši izvori šute i što se tiče pitanja otkud su se uzimala sredstva za uzdržavanje drugog profesora. Zaboravio je to spomenuti i Milovec u kućnoj **Historiji**, premda počevši od g. 1653. navodi po dva profesora.

2. Škola postaje akademijom ^{1a}

Uz teologiju je u isusovačkom kolegiju g. 1638. osnovana i filozofija na temelju zaklade prepozita zagrebačkog kaptola Nikole Dijaneševića. Na temelju toga tadašnji rektor zagrebačkog kolegija Filip Kaušić uspio je dobiti **od cara Leopolda dne 23. rujna g. 1669. povelju kojom se zagrebačka isusovačka škola proglašuje akademijom i izjednačuje u pravima i privilegijima s ostalim akademijama i sveučilištima u državi**. Tako je zagrebačka visoka škola i formalno postigla ono što je stvarno već bila. **Hrvatski sabor je tu povelju priznao i nostrificirao dne 3. studenoga g. 1671.**

Kad su isusovci uveli na školi filozofiju, zagrebački je biskup Martin Borković (1667—1687) — bivši pavlin i jedan od najkulturnijih ljudi svoga vremena u Hrvatskoj — odlučio da **svećenički kandidati slušaju i filozofiju. Odluka je donesena na dijecezanskoj sinodi dne 15. svibnja g. 1673^b.**

3. Metoda nastave moralnog bogoslovlja ^{1c}

Kako nemamo za nastavu moralne teologije u zagrebačkoj Akademiji posebnih uputa i propisa, zadovoljit ćemo se općim crtama i

7a. Umetak napisao A. IVANDIJA

7b. Zaključak doslovno glasi: »Pro Synodo sacra Dioecesana, celebrata in anno 1673. die decima quinta Maii, sub Illustrissimo ac Reuerendissimo Domino Fratre Martino Borkouich, episcopo Ecclesiae Zagrabiensi, infra annotanda, uoto unanimi ad obseruandum tradita sunt.

Nono. Ex quo Dei Praepotentis suffragante gratia, studia domestica, et remotiora non desunt, magno cum labore Venerabilis hulus Capituli, et aliorum promoti, videtur omnino expedire, ut nullus clericorum ad sacrum ordinem Presbyteratus promoueat, siue hic, siue alibi petitus, sine ineuitabili causa, per Dominum Praelatum probanda nisi absoluta Philosophia et Casibus fructuose delibatis, praemissa uitae probitate, tanquam principalem locum tenente, ac morum statui tali congruentium, ut hac occasione Dei honor, et salus animarum ualidius per eosdem promoueat, praemisso etiam exercicio spiritualium exercitorum, quae sunt animae pabulum, per octo ad minimum dies, ante primum sacro-sanctae Missae sacrificium, sine quo spirituali exercicio ad praemissum sacro-sanctae Missae sacrificium nullus admittatur.

Fr. Martinu Borkouich Episcopus Zagrabiensis manu propriae
Nadbiskupski arhiv Zagreb, Acta ecclesiastica, XIX, 8/185.

7c. Nastavlja se tekst M. Vanina.

smjernicama što ih pruža **Ratio Studorum**⁸ u pravilima profesora moralke, za koje se uobičajio **professor casuum**, a za slušaoca **auditor casuum** ili **casista**. Naziv **casus** (nom. pl.) za moralnu teologiju, kako se predavala u učilištima isusovačkog reda, nije sasvim točan, jer pretresanje i rješavanje moralnih slučajeva, uzetih iz života, nije bilo glavni predmet studija, već je služilo kao ilustracija i primjena predavanja.

Svrha ovoj disciplini nije bila znanstvena, nego čisto praktička. To razabiremo iz prvoga pravila koje kaže da je cilj ove nastave osposobiti i pripremiti slušače da budu vrsni župnici ili djelitelji sakramenta: **peritos parochos seu sacramentorum administratores**. Ovakvom svrhom omeđeno gradivo obrađuju dva profesora: jedan predaje dvije godine o sakramentima, o cenzurama i o dužnostima pojedinih ljudskih staleža; drugi, također dvije godine, predaje o dekalogu, a kod sedme Božje zapovijedi napose o ugovorima; obojica će pak samo mimogred raspravljati o stvarima manje važnosti ili koje se baš ne odnose na moralnu teologiju, kao što su delegacija, degradacija, magija i dr. (Reg. 2). Dok se u jednu ruku profesor mora kloniti stvari, što baš nisu u nužnoj povezanosti s moralnom, opet valja da se ukratko dotakne osnovnih pojmova, kao što su grijeh, smrtni i laki, sakramentalni karakter, pristajanje (**consensus**) i sl. (Reg. 3). Što se tiče metode i načina predavanja, ne valja se služiti »skolastičkim aparatom«. Teškoće neka se razglobe **per dubitationes et conclusiones**, a za potvrdu ovim posljednjim dosta je iznijeti dva-tri dokaza. Ne valja gomilati dokaze uzete od autoriteta. Svaka opća zasada neka se primijeni na nekoliko konkretnih slučajeva (Reg. 4). Subotom je umjesto predavanja disputa, koja traje 2 sata ili manje, ako je đaka malo. Ova se disputa razlikuje od ostalih time što se u njoj raspravlja ponajviše u obliku pitanja, npr. traži se rješanje teškoće, stavlja se nov slučaj (**casus**), promijenivši koju okolnost, navede se protiv zaključka ugledni doktor, ili kanon ili pak kratak argumenat (Reg. 6).

Više nego filozofske, ove teološke dispute približuju se seminaru. Da bi se slušači potaknuli na intenzivniji rad i unijelo života u jednodušnost nastave, održano je g. 1644. nekoliko javnih konferencija o zanimljivim moralnim slučajevima. Te se godine povećao broj slušača, koji je prijašnjih godina bio malen. U XVIII stoljeću uveo je general reda Mchelangelo Tamburini (1706—1730) akademije s temama i predmetima uzetim iz moralne teologije. Priredile bi se jednom u godini u nedjelju ili na blagdan, a trajahu dva sata. Prvi bi sat dva slušača ispunila dijalogom, koji bi se sastojao od pitanja i odgovora, objektivna i rješavanja, a svrha mu je bila: razjasniti zamršene stvari i ujedno ugoditi erudicijom (**quo explicentur difficultates et erudite pascatur intellectus**). Drugi sat opugnila bi 4 uzvanika, svaki po 1/4 sata, pri čemu se mogla upotrijebiti i silogistička forma. Predmet rasprave morao je biti lak i »erudicijom začinjjen«. Akademiji su prisustvovali po dužnosti rektor s profesorima, a pozivali su se i gosti duhovnog i svjetovnog staleža.

8. (PACHTLER Georg Michael Sl) Ratio studiorum et Institutiones scholasticae Societatis Iesu per Germaniam olim vigentes collectae concinnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler Sl. Tomus 2, Ratio studiorum ann. 1586, 1599, 1832. u Monumenta Germaniae paedagogica Bd. V. (Berlin 1887) pg. 332 ss.

Značajno je za apsolutizam, kakav se razvijao i preotimao maha u drugoj polovici XVIII stoljeća u Austriji, da je Marija Terezija željela da isusovci više ne naučavaju probabilizma. Da li se ona u toj stvari izravno obratila na generala Lovrinca Riccija (1758—1773) ili je za to odabrala drugi put, ne znamo. General je caričinu želju priopćio provincijalu Josipu Kösleru i preko njega naredio da se njezinoj želji udovolji (**obsequium pro eo ac par est praestandum**). Profesori neka se stoga okane kontroverzije o probabilizmu i neka u školama ne raspravljaju o tom predmetu, pače neka ga sasvim mimođu⁹.

4. Slušači moralne teologije

Statistikom slušača moralnog bogoslovlja pozabavit ćemo se razmjerno nešto više, jer nam otvara pogled u razvoj obrazovanja klera, uglavnom onoga zagrebačke biskupije. Najstariji podatak o broju slušača imamo iz g. 1665. Bilo ih je 12, a svih đaka Akademije 522¹⁰. Kolegijska kronika, ako se ne varamo, bilježi prvi put broj slušača moralke istom g. 1721, kad ih je bilo 36, a od tih 15 svećenika. Međutim, broj se slušača dade naslućivati po broju onih što bi se zaredili. Tih je g. 1671. bilo 8¹¹; 1690. 16; 1694. 12; 1698. 19; 1700. 13; 1715. 32. Za druge neke godine znamo tek koliko je bilo u Akademiji klerika, a koliko svećenika, ili pak koliko klerika i svećenika zajedno. Rijedak je izuzetak što svećenici slušahu filozofiju, npr. g. 1723. dvojica; oni su redovito slušali bogosloviye. G. 1699. bijaše od 640 đaka 12 kaptolskih klerika; g. 1703. od 529 đaka 8 svećenika i 12 klerika, k tomu tri bazilijanac i jedan franjevac; g. 1704. (629 đaka) 26 klerika i 11 svećenika te godine zaređenih; g. 1705 (693 đaka) 15 klerika i svećenika, te jedan bazilijanac; g. 1713. 40 klerika i svećenika; g. 1716. (458 đaka) 21 svećenik; g. 1722. (581 đak) 18 svećenika i 12 klerika; g. 1723. (631 đak) 21 svećenik i 12 klerika. Osnivanjem katedre kanonskog prava broj se bogoslova valjda povećao.

Iz ovih statističkih podataka razabire se, po prilici, koliko je svećenika iz zagrebačke Akademije polazilo u duhovnu pastvu. Broj ređenika i mladomisnika (**neomysta**) nije redovito istovjetan s brojem onih koji su iz škole išli u pastvu. Ovo je posljednje tek izuzetak, kao g. 1690, kad je 16 klerika zaređeno i potom namješteno u pastvi. Inače su, sva je prilika, još godinu dana ili manje, kadšto i više, slušali bogoslovska predavanja. Nije bio rijedak slučaj da se klerik već nakon jedne godine teoloških nauka dao zarediti da pođe u duhovnu pastvu. Sve se ovo djelomično zaključuje iz navedenih podataka, a djelomično vidi u izvještajima o kanonskim vizitama onih arhiđakonata zagrebačke biskupije u kojima se spominju nauke dotičnih župnika i kapelana. Među ponajvršnjije ovakve izvještaje idu oni kanonika Šimuna Židića o arhiđakonatu katedralnom g. 1695, 1696. i 1697, dakle iz doba kad je obrazovanost klera znatno uznapredovala, usporedi li se s onom na početku XVII stoljeća. Za našu je svrhu dosta uzmemo li u obzir samo izvještaj g. 1695,

9. Lib. offic., fol. 158.

10. Functiones Collegii Zagr. anno 1665. ARSI — Austr. 142. LAP A 1665. p. V. 98. Ako postoje i za druge godine ovakvi iskazi, onda bi se mogli popuniti podaci kolegijske kronike o školstvu i o drugim vrstama djelovanja.

11. LAPA 1671.

jer je slijedeće dvije godine svećenstvo ovog arhiđakonata uglavnom ostalo isto. Rečene dakle godine imao je katedralni arhiđakonat 43 župnika i 4 kapelana: od tih je 18 učilo bogoslovlje u tuđini, dvojica su naučila moraluku privatno, ostalih 26 slušalo je moraluku u Zagrebu, i to: četvorica godinu dana, dvojica godinu i pol, trojica tri godine, za šestoricu se naprosto kaže **casista**, a za jednoga **theologus annorum trium**. Jamačno je i ovaj učio u Zagrebu, jer teško da se ne bi navelo da je svršio teologiju u inozemstvu na kojem višem učilištu. Zanimljiva su ona dva župnika koja su moraluku naučila privatno, valjda uz pomoć kojeg revnog župnika. Prvi je bio samoborski župnik Matija Kuril (**logicus Zagradiensis et casista ex lectione domestica**), drugi staročičanski župnik Florijan Pavlišić, koji doduše »nije pisao diktata iz filozofije i moralke«, ali je marljivo čitao knjige, te postao pametan čovjek i dobar moralista (**qui etsi philosophiam neque casus scripsisset, per diligentiam tamen in librorum lectione homo intelligens et bonus casista effectus**). Velika većina mladih svećenika išla je u duhovnu pastvu nakon najmanje dvije godine bogoslovnih nauka. Što su nekoji učili te nauke više od dvije godine, tome je obično, čini se, bio razlog okolnost što dotični nisu navršili kanonske dobi (25 godina). Iznimka je novočičanski župnik Ivan Jurčić, koji je slušao moraluku dvije godine i pol, a zaređen je s 32 godine.

Od 13 župnika, što se navode u kanonskoj viziti varaždinskog arhiđakonata g. 1688, četvorica su učila moraluku jednu godinu u Beču i Bologni, o jednom nema podataka, dvojica su učila moraluku jednu godinu, dvojica dvije godine, trojica godinu i pol, dok se za jednoga veli samo **casista**. Za vizite istog arhiđakonata g. 1678. bijaše drugo svećenstvo. Za petoricu nema podataka; jedan je učio moraluku godinu dana, jedan godinu i po, jedan tri godine, dvojica dvije godine. Za dvojicu se kaže **theologus duorum annorum**, a za jednoga **casista**. Tijek nauka svećenstva varaždinskog arhiđakonata g. 1678. i 1688. podudara se uglavnom s onim arhiđakonata katedralnoga g. 1695. To vrijedi i za filozofsko obrazovanje, koliko se može suditi po podacima vizita g. 1678. i 1688.

Dijecezanska sinoda održana u Zagrebu u lipnju g. 1673, za biskupovanja Martina Borkovića, naredila je da klerici imaju slušati predavanja iz filozofije. Počevši od tog doba rijetki su svećenici koji ne bi svršili barem jednu ili dvije godine filozofskih nauka, a pogotovo to vrijedi za XVIII stoljeće. Od 47 svećenika katedralnog arhiđakonata g. 1695. učilo je filozofiju u vanjskim sveučilištima 13 (od tih jedan samo prvi i drugi tečaj), svršilo je filozofiju u Zagrebu 27, samo logiku trojica, logiku i fiziku dvojica, jedan je slušao filozofiju što u Zagrebu što u Grazu. Jedan jedini svršio je tek retoriku. To je onaj marljivi i simpatični autodidakt Florijan Pavlišić, koji je samim čitanjem postao **homo intelligens et bonus casista**.

Biskup Borković nije se brinuo samo za naobrazbu svoga klera nego i za to da taj kler živi i posluje kako zahtijeva njegov sveti stalež, pa je osnovao zakladu za duhovne vježbe mladomisnika, o kojoj je 19. rujna 1674. izdao zakladnu ispravu ovog sadržaja: Velike su duhovne pogibelji časnog svećeničkog staleža, jer se mora brinuti ne samo za spas svoje duše nego i za spas povjerenog mu stada. Stoga je, nastav-

lja biskup, dijecezanska sinoda, sabrana u Zagrebu 15. lipnja 1673, jednodušno naredila da se nitko ne zaredi za svećenika koji nije svršio barem filozofiju ili kazuistiku, a nakon što je zaređen ne smije reći mlade mise dok ne očisti duše duhovnim vježbama koje moraju trajati osam dana. Ova spasonosna ustanova već je postojala zauzimanjem otaca zagrebačkoga kolegija Družbe Isusove, koji su dosad s velikom ljubavlju klericima davali i hranu¹². I premda kolegij nije tražio, on je na ruke rektora o. Mije Škrlica predao svotu od 1000 rajnskih forinti u škudama, da se ta glavnicu uloži na sigurnom mjestu, a kamate da se upotrebljavaju za egzercitante. Ovu je zakladu odobrio i prihvatio starješina austrijske provincije Družbe Isusove o. Adam Aboedt. Biskup potom svoje nasljednike zaklinje za rane Isusove, neka budno paze da se vrši ova odredba sinode, a rektore zagrebačkoga kolegija moli, ako bi njegovi nasljednici u navali poslova smetnuli s uma duhovne vježbe, neka sami izvijeste biskupa jesu li ih egzercitanti obavili kako treba (**de profectu aut defectu exercitandorum**). I kad god gospoda svećenici u drugo vrijeme, od svoje volje ili po nalogu svojih poglavara, htjednu učiniti duhovne vježbe, neka ih drage volje prime. Svećenici pak neka rado hrlje u ovu anđeosku školu¹³. U kronici se kolegija češće spominje da su mladomisnici obavili duhovne vježbe, no oni su ih obavljali, bez sumnje, i onda kad kronika toga ne navodi, jer je stvar bila običajna. Kadšto je broj mladomisničkih egzercitanata znao biti prilično velik, kao npr. g. 1683. dvadeset i jedan, a s njima i dva župnika.¹⁴

II. KANONSKO PRAVO

Da se nešto crkvenoga prava predavalo u tečajevima moralne teologije, vidjeli smo u odgovoru zagrebačkih kanonika biskupu Vinkoviću koji je htio otvoriti bogosloviju u kaptolskom sjemeništu.

Zasluga je Jurja Plemića, protonotara Kraljevine, navlastito pak njegove udove Katarine rođene Bedeković, što je Hrvatska dobila javnu katedru crkvenoga prava, prvu u Hrvatskoj. Iz oporuke Katarine Plemićeve od 17. rujna 1716. razabiremo da se pitanje osnutka viših teoloških nauka, napose kanonskog prava, pretresalo na konkretan način već u drugom deceniju XVIII stoljeća. Da su se protonotar Plemić i njegova žena Katarina zanimali za napredak Akademije u znanstvenom smjeru i odlučili pružiti materijalna sredstva za dotiranje novih katedra, za to je mnogo zaslužan o. Franjo Plemić, protonotarov brat i isusovac, kome je o. Luka Bakranin u kolegijskoj kronici napisao krasan nekrolog, a nije mu to ni bilo teško jer se o. Franjo Plemić odlikovao plemenitošću, dobrotom i svakom krepošću. On je najviše djelovao na brata protonotara i na nevjestu da su svoj imetak pretvorili u zadužbine.¹⁵

12. Iz ovih se biskupovih riječi vidi da su mladomisnici obavljali duhovne vježbe u kolegiju. Kad ih nije bio velik broj, valjda su tamo i noćivali.

13. AHZ — AA. Coll. Zagr. fasc. 20. Nr. 11. Orig.

14. Imenik profesora: M. VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave*... 85-87.

15. Franjo Plemić rođen je u Brdovcu kolovoza 1660. U isusovački red stupio je 26. listopada 1678. Zbog narušena zdravlja prekinuo je (nakon 2 godine) studij teologije. Gimnazijski prof. bio je šest godina, upravitelj raznih kongregacija 17 god,

Po smrti svog muža Katarina Plemićeva je u prvi mah upala u teške novčane neprilike, po svoj prilici zbog velikih dugova pokojnog protonotara. U toj nevolji pritekao joj je u pomoć zagrebački rektor Nikola Kralić, pozajmivši joj znatnu svotu novaca, pače je isplatio za nju 14.000 forinti što ih je dugovala zagrebačkom trgovcu Milpoheru. »Stoga i ja« — veli zakladateljka u oporuci — »da iskažem zahvalnost i da izvršim volju svoga gospodina, ostavljam, zapisujem i dajem rečenom kolegiju 5.000 forinti u dobru Mirkovcu, a od svoje strane 1050 forinti. To će biti, kako je želio i moj pokojni muž, potpora zaklade za više nauke. Čim se utjera ova svota, odmah neka se počne predavati kanonsko pravo¹⁶.« U vrijeme biskupovanja Amerika Esterhazyja (1708—1722) radilo se o izgradnji potpunog sveučilišta, pa je jako vjerojatno da je zaklada protonotara Plemića i njegove žene u vezi s tom namisli. Zagrebački je kolegij svotu zapisa dobio i uvrstio među svoje školske zaklade, pa je ta svota i služila namijenjenoj svrsi »za predavanje viših nauka, poimence svetih kanona¹⁷«.

U isusovačkim školama kanonsko se pravo manje predavalo negoli bi čovjek odmah pomislio. Ta se činjenica očituje u tom što stara **Ratio Studiorum** nema posebnih uputa i propisa za profesore ove struke, kakve ima za ostale discipline. Međutim, kanonsko pravo se predavalo u isusovačkim učilištima, iako ne u svima. Tim se pitanjem bavila XIV glavna skupština Reda (1696—97) i stvorila 20. dekret o predavanju kanonskog prava. »Ustanove našeg Reda, veli se tu, uz spekulativnu teologiju preporučuju i pozitivnu, a ta se ponajprije sastoji od kanonskog prava. Stoga se preporučuje provincijalima da uvedu ovaj studij u glavnije kolegije, kao što je već uveden u mnoge kolegije na veliku korist znanstvenog nastojanja, no neka se ne predavaju oni tituli što će ih označiti general u smislu **Ustanova**¹⁸«. Posljednje riječi smjeraju na odredbu po kojoj se u učilištima Družbe Isusove ne moraju predavati oni dijelovi kanona koji se odnose na parbeni forum¹⁹. Tu je klauzulu donekle ukinula XVI glavna skupština (1730—1731) dekretom 30, kojim se general ovlašćuje da dopusti da član Reda primi stolicu kanonskog prava u javnom sveučilištu, makar morao predavati sve titule.

U zagrebačkoj se Akademiji počelo predavati kanonsko pravo školske godine 1726/27. Prvi mu je profesor bio (1726—1731) Zagrepčanin

varaždinski rektor 4 godine, skrbio se za uznike 4 god. Uvijek je bio otac i majka siromasima i bolesnicima. U Zagrebu i Varaždinu 25 godina propovjednik mnogo tražen, rado i s korišću slušan, nazvan hrvatskim Ciceronom. Tiskom je objelodanjen u Zagrebu posmrtni govor što ga je izrekao 12. travnja 1696. na zadužnicama grofa Petra Antuna Draškovića, pukovnika (**campi colonelli**) ces. i kraljev. savjetnika, vel. župana valpovačkog i baranjskog, zlatnog viteza, kapetana Turna i Vražića (Sommervogel VI). Nije nikako pristao, premda se više puta molilo da se tiska njegova potresna latinska besjeda izrečena g. 1707. na ukupu mladahnog grofa Nikole Erdödyja, posljednjega od hrvatske loze ove vrlo vrijedne obitelji. Za Plemićev govor na pogrebu podbana Stjepana Jelačića (1712) rekao je jedan prelat: »Šteta što ovaj govor nije čula cijela Kraljevina.«

16. Neovjerovljen prijepis oporuke u: **AHZ - Coll. Zagr. fasc. 20.** Nr. 12. Izvornik, čini se, bio je napisan hrvatski.
17. **AHZ-AA, Cons. Croat. 1774:** Jun. 121 p. 353.
18. **Instit. Soc. Iesu**, ed. Prag. 1705. vol. I, 625.
19. **Constit. S. I. P. IV**, c. XII, § 1.

o. Franjo Janešić. On je kanonsko pravo već prije predavao tri godine, ne znamo gdje, a osim toga filozofiju (dviije godine u Zagrebu, tri u Ljubljani) i tri godine moralnu teologiju u Zagrebu. Bio je poznat kao vrstan profesor i pedagog²⁰.

Vrela, na žalost, nemaju podataka kojima bi se mogla stvoriti slika o njegovanju kanonskog prava u zagrebačkoj Akademiji. Mi niti imamo naučne osnove niti znamo u koliko je semestara valjalo obraditi gradivo. Tek imamo nešto malo statističkih podataka, a ti su vrlo neodređeni. Od g. 1727. do 1772. tek se tri puta navodi napose broj slušača moralke i kanonskog prava: g. 1732. bijaše ih 45. Isto toliko g. 1734, a sljedeće godine 42. Inače, i to samo za 13 godina, navodi se skupni broj slušača moralke i kanonskog prava. Dok je g. 1727. slušača obiju struka bilo 36, osim onih koji su preko godine prešli u duhovnu pastvu bila su g. 1792. 52 (od 614 đaka Akademije); g. 1731. 64 (od 581 đaka); g. 1745. 66. I otkad se g. 1746. stala predavati spekulativna teologija, broj je slušača prava i moralke ostao po prilici isti. Između g. 1752. i 1772. samo triput ispod 40, inače se kretao između 46 i 64. Prosječni je broj obojih slušača iznosio onih 13 godina otprilike 49. Iz jedne bilješke kolegijske *Historiae* uz g. 1732. moglo bi se zaključiti da broj slušača kanonskog prava nije bio istovjetan s brojem slušača moralke jedne iste godine, pa prema tome samo dio (makar velika većina) slušao bi kanonsko pravo, ili su ga slušali svi, ali samo prve ili druge godine. Stvar nije jasna²¹.

Javna rasprava iz kanonskog prava spominje se prvi put g. 1750, kad je jedan bogoslov-svećenik pod augsburškim amblemom branio četvrtu knjigu Dekretalija i ubrao osobito priznanje. Disputi je prisustvovao zagrebački biskup Franjo barun Klobušicki, kojem je bogoslov prikazao teze. Zanimanje za kanonsko pravo bijaše te godine veliko, a to se očitovalo i u velikom broju slušača i njihovoj marljivosti. Sljedeće godine (1751) zanimanje nije jenjalo, pače su uzeli slušati tu struku i oni đaci kojima to po naučnoj osnovi nije bila dužnost. Na Ignacijevu (31. srpnja) održana je javna disputa, na kojoj je slušač drugog tečaja spekulativne teologije Matej Maričić branio knjigu II i V Dekretalija u nazočnosti »brojnih presvijetlih i prečasnih slušatelja«, koji su klicanjem dali oduška zadovoljstvu zbog uspjele priredbe. Opužnant bio je član časnog prvostolskog kaptola, kanonik Malenić.

Otkad se 1726. počelo predavati kanonsko pravo u Akademiji, pa do ukinuća kolegija (1773), prošlo je 47 godina. Za to vrijeme 33 godine predavahu profesori Hrvati, ostalih 14 godina profesori drugih narodnosti. Evo imena profesora Hrvata, u zagradi godine profesure: Franjo Janešić iz Zagreba (5), Antun Galjuf *Croata Zagoriensis* (3), Fra-

20. Franjo Janešić rođen 7. stud. 1673. u Zagrebu. S petnaest god. svršio gimn. nauke i stupio u is. red u Leobenu 22. listopada 1688. Doktor filoz. u Trnavi 1717. Rektor 3 god. u Zagrebu, gdje je umro 30. rujna 1736. — Catal. I. Zagr. 1726. i 1734; ARSI- Austr. 79, pg. 433 et Austr. 80, pg. 477; FANCEV, Grada II, 216. Datum smrti iz rkp. popisa profesora 4 zavjeta (Arch. Austr. prov. Družbe Isusove). Po mađ. bibliografu Petriku navodi Sommervogel tri latinska nabožna djela pod imenom Franje Janešića, a isto i ALOJZIJE ZELLIGER u svojem *Panthéon Tyrnaviense*, bibliografiji djela tiskanih u Trnavi 1578—1930. (Trnava 1931).

21. *Academia haec excoluit in Canonibus (professores casuum puncta nulla attulerunt* — tj. nisu dali podataka piscu kućne kronike) *ingenia 45, e quibus ad Sacros ordines 21, ad animarum curam 14 promoti sunt . . . FANCEV, Grada II, 212.*

njo Zdelar iz Križevaca (2), Andrija Briglević iz Turopolja (3), Ivan Galjuf **Croata Caesaromontanus**, Josip Krajačić iz Zagreba (1), Franjo Dabrović iz Požege (2), Petar Skenderlić iz Požege (4), Andrija Blašković iz Ivanića (7), Antun Paukner **Croata Zagrabienis** (2). Imena svih profesora i godine profesure iznijeli smo na drugom mjestu²².

III. VIŠI TEOLOŠKI STUDIJ

Ono teološkog znanja što su klerici stjecali u Akademiji moglo je dostajati samo za nevolju. To su, bez sumnje, osjećali mnogi svećenici, osobito oni zagrebačke biskupije koji su polazili sveučilišta u inozemstvu. Takvih je potkraj XVII stoljeća bio lijep broj, napose u prvostolnom kaptolu. I upravo u kaptolu našao se muž koji će djelom pokrenuti pitanje više teološke obrazovanosti dijecezanskog klera. Bio je to zagrebački kanonik Toma Augustić, rodom iz Cesargrada kod Klanjca. On je kao pitomac Hrvatskog kolegija stekao u bečkom sveučilištu doktorat filozofije, zatim je u Grazu slušao dvije godine teologiju, koju je svršio u Bolonji kao pitomac Hrvatsko-ugarskog kolegija. U to vrijeme imenovao ga je biskup Martin Borković zagrebačkim kanonikom. Nakon svršenih studija bio je ravnatelj bolonjskog zavoda i 4. rujna 1674. promoviran je na čast doktora teologije. Vrativši se u domovinu, uzorno je vršio razne crkvene službe. Umro je u Zagrebu u veljači g. 1702. Rektor bolonjskog kolegija Juraj Patačić, kasniji biskup bosanski, piše o njemu u zavodskoj kronici da se odlikovao bogoljubnošću i znanjem (**vir pietate et doctrina eximius**). Oporučno je ostavio 18.000 forinti za dobrotvorne svrhe, među ostalim i 3.000 for. za osnivanje teološkog studija. Kako je zaklada bila premalena, glavnica je uložena korisno, pa je do g. 1746. narasla na 17.000 forinti²³. Po Krčeliću najveća je zasluga kanonika Adama Stepanića, njegovog rođaka, da je zaklada privedena svrsi za koju je bila stvorena. Krčelić, vođen neobjektivnošću, kaže da je »zdraviji dio kanonika« sa Stepanićem zagovarao misao da se profesure skolastičke teologije povjere svjetovnim svećenicima. Sasvim ispravno, međutim njegov »zdraviji dio kanonika« sačinjavaju stvarno samo kanonici Vuk Kukuljević, Adam Patačić i Krčelić, pa je njihov prijedlog propao, jer su svi ostali kanonici, pa i Stepanić, glasovali za prijedlog prepozita Sigmunda baruna Sinersperga da se predavanje više teologije povjeri zagrebačkom kolegiju Družbe Isusove. Glede Augustićeve zaklade Kaptol je odlučio ovako: 15.000 for. predat će se zagrebačkom kolegiju, a 2.000 for. Hrvatsko-ugarskom zavodu u Bolonji da se prihodom ove zaklade plaća profesor koji će dolaziti u zavod i pitomcima predavati određene nauke²⁴.

Kaptol je svoju odluku izvršio, predavši rektoru kolegija Andriji Zambergeru svotu od 15.000 forinti, i to 10.000 for. u gotovom, a 5.000 u carsko-kraljevskim obveznicama. Rektor je u provincijalovo ime sa

22. M. VANINO, *Povijest filozofijske i teolojske nastave ...*, 88.

23. Lj. IVANČANIN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima* (tipkani rukopis) 613-615. (Arhiv Bogosl. sjem. Zagreb).

24. B. A. KRČELIĆ, *Annuae 1748—1763*. MSHSM 30 (Zagreb 1901) 368-369.

zakladom prihvatio i pogodbe, što ih je Kaptol stimulirao u ispravi od 1. listopada 1746.²⁵ Pogodbe su ove:

1. Kolegij će zakladnu svotu koristonosno uložiti na sasvim sigurnom mjestu.

2. Od prihoda zaklade uzdržavat će se dva gradunirana profesora, sposobna da predaju na svakom sveučilištu, koji će u zagrebačkom kolegiju marljivo i revno predavati dogmatsko-skolastičku teologiju, te još jedan za kontroverzistiku (**studium controversisticum**). Oba tečaja moraju početi već u studenom g. 1746.

3. Bude li na javnoj disputi htio opugirati koji član Kaptola, imat će precedenciju pred svim ocima, jer im to pripada kao zakladnicima.

4. Ako bi se, ne dao Bog, dogodilo da neprijatelj osvoji ovaj kraj, pa se rečene discipline ne bi mogle predavati, onda, kad ovih zapreka nestane, nastaje nanovo dužnost predavati spomenute struke, osim ako bi neprijatelj oteo glavnicu bez krivnje austrijske provincije i njezina provincijala.

Tako je, veli isprava, uglavljeno pred Čazmanskim kaptolom (kao vjerodostojnim mjestom) u Zagrebu 14. rujna 1746. u nazočnosti kanonika štioća Jurja Kovačevića, kanonika pojca Matije Turine, kanonika čuvara Jurja Brkovića i ostalih kanonika, koji bez prekida i po božno služu u crkvi Bogu (**caeterisque canonicis Vobis famulantibus et devote**).

Viši teološki studij otvoren je u studenom akademske godine 1746/47. Svečanom službom Božjom, koju je po mitrom odslužio kanonik Stepanić, zapovjednik sisačke tvrđave, v asništva zagrebačkoga Kaptola.

U uređenje nastave spekulativne teologije upućuje **Ratio Studiorum** u pravilima namijenjenim profesorima te struke²⁶. Evo kratkog sadržaja. Profesor skolastičkog bogoslovlja valja da spoji temeljito i duboko raspravljanje s pravovjermjem i bogoljubnošću, i ovoj posljednjoj prije svega nek služi raspravljanje (Reg. 1.). Tim se inače toj teoretskoj nauci daje ponešto praktičan smjer: um i srce moraju obuhvatiti objavu i sve zaključke što iz nje izviru. Ovo se pravilo popunjuje petim (Reg. 5). Svetoga Tomu Akvinca neka slijede kao svoga učitelja, no ne valja se njega više držati od samih tomista. U čemu je Toma nejasan ili o čemu on ne raspravlja, a katolički se učenjaci ne slažu, slobodno je pristati uz koju god stranu (Reg. 2. 3. 4). Ako bi negdje inače slobodna teza (tj. kad nema opasnosti ni po vjersku nauku ni po čudorednost) bila veoma nepoćudna, onda neka se članovi Reda miru za volju prilagode onima kod kojih prebivaju (Reg. 6. Zbog ovoga koncilijantnoga i posve zdravog načela neki su katolički bogoslovi napadali isusovce). Gradivo naučne osnove jest **Summa Theologica** sv. Tome, koje se ima obraditi u četiri godine. Tu pravila potanko određuju što se ima koje godine uzeti, kad dva profesora predaju, a što kad predaju tri. Profesoru je propisano da završi godišnje gradivo, a ako ne može, onda ostatak neka ne prenosi na slijedeće godišnje, već neka slušače uputi na izvjesnog autora (Reg. 7. 8). Da se pak lakše postigne napredak u predavanju, predmete i odsjeke koji pripadaju drugim strukama profesor

25. AHZ-AA. Coll. Zagr. fasc. 20, Nr 7. Orig.

26. *Regulae professoris scholasticae theologiae*. PACHTLER II, 300-319.

će pustiti po strani. To su pitanja biblička (§ 1), pitanja prijeporna između katolika i krivovjercaca, koja valja (ovdje) obrađivati više skolastički negoli historijski (§ 2), onda stvari čisto filozofske (§ 3), napokon moralka (§ 4), od koje će znanstveno pretresati samo osnovke (Reg. 9). O čemu sv. Toma raspreda na više mjesta, to neka profesor sabere i zajedno predaje; tome služi popis pitanja iz **Summe**²⁷ koji upućuje kamo što valja prenositi da se bez potrebe isto ne ponavlja (Reg. 10). Lake članke (**articuli**) profesor će uzeti kurzivno, a s težim postupati će ovako: najprije će, ako treba, protumačiti natpis članka, onda će razložiti eventualnu **distinkciju** iz dijelova koje slijede zaključci (**conclusiones**); zatim će postaviti glavni Tomin zaključak i redom ostale, te pojedinim zaključcima, ako nisu posve jasni, dodati pokoji razlog, a i taj treba tako iznijeti da slušači spoznaju kako je u distinkcijama i zaključcima veća dokazna snaga negoli se u prvi mah čini (Reg. 11). Kad je članak protumačen, istražiti će ga znanstveno, ali neka iz toga ne izađe dugačak traktat, osim kad sv. Toma o dotičnoj stvari ne raspravlja, ili kad treba stvar obraditi kompendiozno (Reg. 12). Ni je dosta nabrojiti tek mišljenje filozofa, a svoje prešutjeti, već valja braniti mišljenjem sv. Tome ili pitanje naprosto mimoći (Reg. 13). Na mjesečnim će disputama defendirati toliko njih koliko ima profesora, a objicirat će otprilike trojica prije podne i trojica po podne, svaki protiv svih defendenata, i to, ako nema zapreke, koji je branio do podne kao prvi, nek brani po podne kao drugi (Reg. 14).

U Zagrebu spekulativnu teologiju predavahu samo dva profesora. Ta je uredba bila dobra, jer je drugdje iskustvo pokazalo da je uz propisanu naučnu osnovu treći profesor samo na smetnju. Mjesto toga osnovana je, kako vidjesmo, stolica za predavanje **kontroverza** ili polemičke teologije.

O prijepornim se pitanjima dašto i prije predavalo u bogoslovskim učilištima, no posebna je katedra za kontroverze produkt XVII. stoljeća. Pobudu je dala sv. kongregacija **de Propaganda fide**, naredivši g. 1622. vrhovnim starješinama crkvenih Redova da osnuju što više škola u kojima će se pomno i opširno pretresati one vjerske nauke koje pobijahu krivovjerci²⁸. General je isusovačkog reda u povodu ovoga naloga naredio 3. rujna 1622. provincijalima da takve škole osnuju gdje se može. Mada je zagrebačka katedra te struke osnovana istom kojih 125 godina kasnije, nema sumnje da je njezin osnutak u savezu sa spomenutim naredbama. Teško je reći kako se predavala polemička teologija u nas, gdje su u ono doba luterani i kalvini bili jako rijetki. Jesu li se uzimale u obzir one dogmatske, liturgičke i disciplinarne stvari koje rastavljaju kršćanski Istok od Zapada? O tom jedva može biti sumnje, premda nemamo izravnih dokaza, osim nekoliko spisa što su ih izdali profesori zagrebačke Akademije Werntle i Šimunić. Zanimanje hrvatskih isusovaca za rastavljene kršćane dokazuju i spisi Jurja Muliha, Franje Ks. Pejačevića, Ivana K. Šimunića i Antuna Kanižlića.

27. Popis donosi PACHTLER II, 310-319.

28. (G. M. PACHTLER) *Ratio studiorum et Institutiones scholasticae Societatis Iesu per Germaniam olim vigentes collectae, conninnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler S.I.* Vol. 3, *Ordinationes Generalium et ordo studiorum generalium ... 1600—1773* u *Monumenta Germaniae paedagogica*, Bd IX (Berlin 1890) pg. 51.

Kako smo slabo obaviješteni o potanjoj nastavnoj osnovi bogoslovskih struka, vidi se i po tom što nemamo izravnih dokaza da su spekulativci slušali kanonsko pravo. Tek domišljanjem zaključujemo da su slušali moralku: teško je naime zamisliti svećenika koji ne bi morao steći znanja potrebnog za duhovnu pastvu. Kada su i koliko slušači spekulativne teologije učili moralku, toga ne znamo, a ne pomaže nam u računu ni to što se često navode brojke obojih bogoslova. Mogli su slušači više teologije polaziti moralku uporedo s ostalim svojim predavanjima, a možda i za godinu dana svladati moralku i kanonsko pravo, a istom se onda dati na višu teologiju. Ne smeta što se oni često posebno navode, a posebno kaziste. Tome je dovoljan tumač što se oboji nazivaju po svojoj glavnoj disciplini. Kako smo vidjeli, među kaziste se ubrajaju ponekad i slušači kanonskog prava. Gotovo je slična nezvjesnost i u pogledu trajanja nauka, o kojem glavno vrelo (kolegijska kronika) ima podatke. Dva bogoslova, kojima je g. 1750. istjecala treća godina viših teoloških nauka, dobiše dopuštenje da javno brane teze. Iste godine, kad se primicala kraju četvrta godina skolastičke teologije, branila su trojica cijelu **Summu** sv. Tome. Još su jasniji podaci za g. 1754: Dva slušača pokazаше učenom slušateljstvu koliko su znanje stekli tijekom četiri godine nauke. Isto se kaže za g. 1767. za svećenika Josipa Jelačića, alumna konvikta sv. Josipa, koji je umom i znanjem zadivio slušatelje²⁹. Izvještaji kanonske vizitacije arhiđakonata Gvešće, Since i Vaška g. 1769—1775. samo nekoliko puta napominju koliko su godina neki svećenici učili spekulativnu teologiju. Tako je svilajski župnik Ivan Milašinčić učio tri godine, drugi kapelan požeški Martin Risović dvije i po godine, pakrački kapelan Jure Skrljet 2 godine, kapelan r Jozovici Ivan Grčar 2 godine moralku i 4 godine spekulativnu teologiju, ali je na ispitu bio slabe sreće (**debiliter substitit**), prvi kapelan Kopa(j)nički Tomo Ljubić 2 godine. Inače vizitator tih arhiđakonata samo veli da je župnik ili kapelan učio »spekulativnu teologiju« ili »teologiju« ili moralku³⁰. Možda ne ćemo promašiti ako uzmemo da je redovito ili načelno nastava trajala četiri godine, no da su gdje koji slušači prekinuli nauke morajući u duhovnu pastvu. Osobito bi to vrijedilo za doba kad je svjetovno svećenstvo zagrebačke dijeceze preuzelo slavonske župe, kojima su do početka druge polovice XVIII stoljeća upravljali franjevci bosanske provincije. U prilog je našem sudu o redovitom trajanju viših bogoslovskih nauka još i činjenica što su pod istim onim kanonskim izvještajima neki u Beču učili samo 2 godine teologije, a ipak je tamo redovita nastava trajala osam semestara.

Sve ove muke istraživanja, koliko su godina i koje su struke slušali bogoslovi, ne bi trebalo da kojom srećom imamo **Matrikule** zagrebačke Akademije, ali tih do g. 1773. nema, a sigurno su postojale. Oni koji su ih baštinili od isusovaca nisu umjeli cijeniti, pa zato ni čuvati. U tom je Požega sretnija od Zagreba, Varaždina, Dubrovnika i Rijeke.

Ispiti se spominju g. 1750. kao stvar uobičajena. Slušačima je trećeg tečaja ispit trajao svakome po 1 sat, dok za druge ne znamo ništa.

29. R. D. Jos. Jellachich non sine secunda admurmuratione nec laude vulgari tum ingenii tum doctrinae quadriennio indefessa industria paratae universam theologiam propugnavit. FANCEV, Građa II, 275.

30. NAZ — Protokoli 32/IV, pg. 88, 269, 339, 487, 614.

Disputama ćemo se nešto više pozabaviti i dati iscrpljiv pregled, jer dopuštajući uvid u život ne samo studenata nego i vremena. Već prve akademske godine, a i poslije češće, izričito se spominju u kućnoj **Historiji** mjesečne dispute. Za njih se kaže uz g. 1747. da su bile vrlo živahne (**acres pugnae**), znak zanimanja bogoslova za novi studij. Prve javne ili svečane dispute održane su g. 1749, kad nastupiše šestorica da brane jedan dio (**pars**) **Summe** sv. Tome Akvinskoga. Teze su im bile tiskane što na augsburškim amblemima, što na knjigama što su ih obilato razdijelili među brojno i odlično slušateljstvo. I svojim znanjem i umom ubrali su velike hvale. Jedan je na krasnom amblemu prikazao teze zagrebačkom biskupu Klobušickom, drugi senjskom biskupu Čoliću, treći opatu i kanoniku zagrebačkom Nikoli Terijahu. Dvojica su ih prikazala Stalezima i Redovima kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao svojim mecenima, razdijelivši 300 primjeraka priručnika za pravnike Ugarske (**Manuale iuris-peritorum Hungariae**). Jedan od te dvojice bio je **Reverendus, eruditus ac perdoctus Dominus**, Karlovčanin i klerik zagrebački Nikola Markešić, četvrtu godinu slušač svete teologije, kako je pisalo na jednom dijelu primjeraka rečenog priručnika na kojem su bile otisnute teze.

God. 1750. dvojica koji su svršavali treći tečaj teologije, nakon što su položili ispit od jednog sata, dobiše dopuštenje da javno brane jedan dio Tomine **Summe**. Jedan je prikazao slušateljima priručnik o lakoj metodi ispovijedanja od Tome Tamburinja D. I. Djelce je prvi put ugledalo svjetlo u Rimu g. 1647, a onda je nebrojeno puta pretiskivano u Italiji, Njemačkoj, Ugarskoj i čak u Meksiku³¹. Drugi defendent, zagrebački klerik Matija Jurgan, **AA. LL. (Artium Liberalium) et Philosophiae magister**, poklonio je opsežno djelo P. Szentkeresztija **Bipartita Cynosura universi iuris Hungarici**. Defendent je na knjigu potrošio preko 150 for.³² Na početku akademske godine 1750/51. (ili, sva je prilika, još g. 1750) trojica, koji se mimo ostalih odlikovahu znanjem, po primjeru — veli **Historicus** — drugih sveučilišta, s pohvalom su branili teze iz cijele Tomine **Summe** pred brojnim i učenim slušateljstvom. Od te trojice Slunjanin Josip Vlašić, svećenik modruške biskupije i teolog IV tečaja, prije podne je razdijelio teze u knjižici **Compendium vitae Andreae II regis Hierosolymitani s Decretum Andreae II regis Hierosolymitani, Dominis praelatis, baronibus, magnatibus, nobilibus cunctoque populo Regnorum Ungariae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae super libertatibus, immunitatibus . . .**; isti je Vlašić po podne razdijelio lijep augsburški amblem. Druga dvojica nastupila su do podne i po podne s prekrasnim i skupnim amblemima. Prisutnost domaćeg biskupa, veli kolegijski **historicus**, uveličala je svečanost tih disputa. On bi na njih došao svaki put kad je mogao od posla, a pribivahu i preča-

31. **Methodus expeditae confessionis tum pro confessariis tum pro poenitentibus . . .** U Trnavi je tiskano g. 1734, 1743, 1745, 1751. SOMERVOGEL VII, col. 1832—1838; ZELLIGER, **Pantheon Tyrnaviense** (Trnava 1931) 91.

32. Djelo se sastoji od dva sveska: 1. sv. 24+430 str., 2. sv. 20+144+18 str. Jaurini (Đur, Győr) 1749, typis Greg. Ioan. Streibig. **Cynosura** znači zvijezde Mali Medvjed. Samo naslovni list i teze tiskani su u Zagrebu. Na to je upozorio Fancev u svojoj **Gradi** i tim ispravio Baričevića, koji u svojem katalogu piše da je **Cynosura** tiskana u Zagrebu (**Grada II**, 240).

sna gospoda kanonici u velikom broju, pa redovnici raznih redova i plemstvo.

Potkraj školske godine 1750/51. dvojica su odlično branila teze iz cijele teologije. Od njih je jedan posvetio teze banskom namjesniku grofu Ljudevitu Erdödyju, a drugi grofu Adamu Batthyanu.

Akadske godine 1752/53. trojica su branila teze iz cijele teologije, a druga dvojica iz njenih dijelova. Osobito se istakao onaj koji je slušateljstvu prikazao tiskane teze »skolastičke i dogmatičke« osvijetljene nekom novom metodom (**nova methodo illustratas**).

Od ova dva defendenta **ex universa** g. 1754. jedan je razdijelio djelo profesora zagrebačke Akademije Antuna Werntla o spornim pitanjima Istočne i Zapadne Crkve (tiskano te iste godine u Zagrebu), a drugi, Petar Adam Štefanec, svećenik zagrebačke dijeceze, djelce **Institutiones theologicae de lege**, što ih je g. 1754. predavao u kraljevskoj Akademiji zagrebačkoj isti o. Werntle i izdao u Zagrebu. **Historicus** Požežanin o. Franjo Dabrović ističe da su ova dva domaća djelca, tiskana u Zagrebu, primljena s priznanjem i zadovoljstvom.

Slijedećih godina podaci su kolegijske **Historije** o disputama obično mršavi. God. 1755. samo se registrira da su dvojica branila teze iz čitave teologije. Treba požaliti što je **historicus** g. 1756, o. Petar Skenderlić i odveć kratak u odnosu na dispute, kojh je bilo 10: sedam iz dijelova teologije, a tri iz cijele teologije. Od drugud znamo da je jedan od trojice bio svećenik senjske biskupije Ivan Dražić, rodom iz Bribira i teolog III tečaja. Ovaj je branio teze iz predavanja svog profesora Antuna Werntlea, otisnute na knjižici **Iusti Lipsii Flores Senecae**, tiskane u Zagrebu. Teze je prikazao banskom namjesniku Adamu Batthyanu mlađem³³. Sedmorica su g. 1757. branila dijelove teologije. Malu je senzaciju izazvao svećenik koji je više godina bio u duhovnoj pastvi i osvanuo u Akademiji da brani teze, što je i učinio odlično. Jedan je s osobitim priznanjem branio teze iz čitave teologije s pitanjima iz crkvene povijesti i kritičke teologije, biblijske i polemičke. God. 1758. dispute se ne spominju; god. 1759. bile su dvije pod ausburgijskim amblemima; g. 1760. jedna iz cijele teologije s vanrednim priznanjem; g. 1761. dvije iz dijelova s jednakim uspjehom; g. 1762. dvije iz cijele s bečkim amblemima; g. 1763. isto, također pod bečkim amblemima, dok je Andrija Novosel iz Ivanića, slušač III, tečaja, posvetio teze iz dijelova teologije bosanskom biskupu Josipu Antunu Čolniću od Čolke, svojem meceni, s djelom o. Ivana Simunića: **Brevis notitia schismatis graeci**. God. 1767. branio je teze **ex universa** jedan, a trojica iz dijela teologije. Jednog je od te trojice zapala čast da su mu oponirala dva zagrebačka kanonika. God. 1768. jedan je branio teze iz cijele teologije, a dvojica iz dijela Tomine **Summe** upravo sjajno. **Historicus** kolegija, Franjo Ksaver Wolkovich, veli: **non sine praeclara ingenii sui commendatione**. I slijedeće godine dvojica su branila dva dijela **Summe** sv. Tome pod bečkim amblemima i pokazali zamjerno znanje: **praeclaro doctrinae haustae specimine**. Bogoslov koji je g. 1772. branio teze iz cijele Tomine **Summe** razdijelio je (valjda s tezama) akte i spise sv. Teofila i Minucija Feliksa. Ovo je ujedno posljednja vijest o teološkim disputama zagrebačke Akademije iz vremena isusovaca.

33. FANCEV, *Grada II*, 254.

Broj slušača spekulativne teologije poznat je samo za 11 godina³⁴. Tih 11 godina iznosio je broj slušača prosječno 45. Najviši poznati brojevi svih bogoslova zajedno bili su 110 (1759), 11 (1764), 116 (1772) i 148 (1757). Evo usput zbroj slušača viših škola (filozofa i bogoslova) u šestom i sedmom deceniju XVIII stoljeća: 247 (1753), 280 (1755), 248 (1756), 148 (1757), 253 (1758), 220 (1764), 230 (1766), 173 (1768), 217 (1770), 212 (1771), 188 (1772). Od g. 1750. do 1772. znamo ukupni broj bogoslova od 12 godina: poprečno bilo ih je 96. Uz rijetke iznimke pripadahu svi zagrebačkoj biskupiji, koja dobivaše svake godine lijep broj svećenika u doba kad nije bilo kateheta, a pučanstvo je bilo manje. Još treba uzeti u obzir da je dijeceza školovala dio svog podmlatka u tuđini. U naprijed spomenutom izvještaju o kanonskoj viziti arhiđakonata Gvešće, Since i Vaška (1769—1775) nabrojeno je (u rukopisu nedostaje mnogo listova) 66 svjetovnih svećenika. Od tih je 16 učilo više nauke u inozemstvu, ostali velikom većinom u Zagrebu, gdje su u Požegi. Neko otuđenje ugarske hijerarhije od Sv. Stolice u XVIII stoljeću koristilo je užoj Hrvatskoj utoliko što se u Njemačko-ugarski kolegij u Rimu primalo mnogo više alumna Hrvata nego je bilo određeno po zakladnici. Neki ugarski biskupi nisu htjeli slati svojih klerika u Rim, pa je tako došlo da je u XVIII stoljeću do početka vlade Josipa II (1780) primljeno u rečeni ugledni zavod 116 naših zemljaka, više od trećine svih primljenih iz Hrvatske i Ugarske zajedno, a tih je bilo 296. Oko g. 1770. broj je hrvatskih alumna bio jednak broju ugarskih! Imajući na umu sve ove činjenice, mogli smo naprijed reći da je zagrebačka dijeceza prema kraju XVIII stoljeća bila dobro opskrbljena obrazovanim klerom.

Ne znamo tko je dao pobudu kraljici Mariji Tereziji da je g. 1770. naredila da se u zagrebačkoj Akademiji postave još tri profesora, od kojih će jedan predavati biblijum (Sv. pismo), drugi crkvenu povijest i retoriku, treći biblijske jezike — hebrejski i grčki. Stvar vrlo lijepa, da se u naredbi Marije Terezije ne krije bezobzirnost apsolutističkoga dvora, koji je u ovom slučaju nametao terete ne pitajući može li ih kolegij snositi. Ne može biti sumnje da je rektor Franjo Ksaver Pejačević upozorio svoje više poglavare, a možda i dvor, da je materijalno stanje kolegija teško, a mogao je u povodu toga iznijeti i okolnost da je kolegij opterećen dugom od 5000 for.³⁵ Valjalo se pokoriti, i tako su akademske godine 1770/71. predavali: Zagrepčanin Nikola Plantić Sv. pismo, Zagrepčanin Antun Paukner crkvenu povijest i retoriku, Antun Kukec iz Ptuja biblijske jezike. Plantić je u ožujku 1771. premješten u Varaždin za rektora, a bivši varaždinski rektor, Požežanin Petar Skenderlić, preuzeo je njegovu katedru.

Trošak za uzdržavanje profesora biblijskih jezika preuzeo je plemeniti zagrebački biskup Ivan Paksi, no taj je umro već 20. prosinca 1771, pa je jamačno manjak sredstava bio uzrok da je akademske godine 1771/72. bila popunjena samo katedra za Sv. pismo, koju je držao Andrija Blašković iz Ivanića već drugu godinu. Biskup Paksi, sva je prilika, bavio se osnovom da se zagrebačka Akademija pretvori u pravo

34. Broj slušača spekulativnog bogoslovlja: 1749 (41), 1750 (67), 1752 (36), 1759 (46), 1760 (47), 1761 (41), 1763 (46), 1764 (55), 1768 (41), 1769 (47), 1771 (36).

35. *Catal. i Zag. 1770. ARSI — Austr. 118*, pg. 523.

sveučilište. On je g. 1771, kako vidjesmo, u toj stvari zatražio i dobio neke informacije od rektora Pejačevića. Nisu li možda s tim u vezi i tri katedre naređene od dvora?

IV. KNJIŽEVNI RAD PROFESORA TEOLOGIJE

Zanimljivo je, a i razumljivo, da je gotovo sav teološki književni rad profesora zagrebačke Akademije u vezi s istočnim raskolom. To vrijedi već za vremenski prvo djelo te vrste što ga je napisao o. Antun Werntle³⁶ prijepornim pitanjima između Istočne i Zapadne Crkve i izdao g. 1754. u Zagrebu pod naslovom **Controversiae Ecclesiae Orientis et Occidentis**. U maloj četvrtini ima uz naslovni list 181 nepaginiranu stranu teksta. U uvodu (str. 1-2) napominje pisac da je djelce napisao prigodom javne teološke dispute da ga razdijeli među uzvanike, a iz epiloga saznajemo da ga je sastavio u kratko vrijeme (**paucorum hunc dierum conatum**). Sadržaj je djelu ovaj: Kratak povijesni pregled kontroverza, iz kojih se rodio istočni raskol, daje autor na str. 3-27, na što nadovezuje (str. 28-55) deset kritičkih napomena (**observationes criticae**). Slijedi rasprava o pojedinim pitanjima: o izlaženju Duha Svetoga (60-77), o dodatku **Filioque** (82-97), o prijesnom i kvasnom kruhu (104-121), o čistilištu (134-148), o primatu (155-173). Svako se od ovih pet pitanja obrađuje na isti način: najprije se razlaže s dogmatske i historičke strane, zatim se dokazuje katolička nauka, a onda u dijalogu brane Grk i Latin svoje stanovište. Iza pojedinih glavnih pitanja umetnuo je pisac rasprave o pet nuzgrednih spornih predmeta: o Focijevu ređenju (77-82), o florentinskom općem saboru (98-104), o posljednjem vazmu Gospodinovom (121-132), o nauči istočnjaka o sakramentu potvrde (148-155), o tetragamiji ili četvrtoj ženidbi (173-179).

Vrednije, zanimljivije i opsežnije djelo o istočnom raskolu napisao je međimurski Hrvat Ivan K. Šimunić, profesor košičkog sveučilišta, na kojem je i promoviran za doktora filozofije i teologije³⁷. Naslov je

36. Antun Werntle rodio se 19. ožujka 1710. u Grazu. Filozofiju je slušao u Zagrebu, dok je (1725—1728) bio pitomac Konvikta sv. Josipa kao glazbenik (svirao je gusle). Osim pet godina, sav ostali aktivni isusovački život djelovao je u Hrvatskoj, koju je zavolio kao svoju drugu domovinu. Bio je gimnazijski profesor u Zagrebu i Varaždinu, zatim u Zagrebu profesor filozofije 3 god., moralke 1 god, spekulativne teologije 7 god., kontroverza 7 god. Od 1759—1773. bio je regens Konvikta sv. Jospa. Umio je njemački i hrvatski. U redu je stekao doktorat iz filozofije. U Grazu je 1 god. bio dekan Filozofskog fakulteta. **Catal. I. Zagr. 1770, ARSI — Austr. 118**, pg. 525; E. LASZOWSKI, **Prinosi pov. Sjem. (konv.) sv. Josipa 1653—1752**, VIP 9 (1939) 91-92.

37. Ivan K. Šimunić rodio se 6. lipnja 1723. u plemićkoj obitelji u Štrigovi u Medimurju (**nobilis Croata Insulanus Stridoniensis**). Svršivši odlično logiku u zagrebačkoj Akademiji stupio je 14. listopada 1740. u isusovački red u Beču. Poslije je bio gimn. prof. u Varaždinu i Zagrebu, propovjednik u Zagrebu i Pečuhu. U Zagrebu je bio prof. filoz. 2 god., kontroverza 1 god., upravitelj Bratovštine muke i smrti Isusove 6 god., ekonom 4 god. Na sveučilištu u Košicama stekao je doktorat filoz. i teol., prof. kan. prava 1 god., Sv. pisma 1 god. U Zagrebu od 1769—1773. prof. spek. teologije. Po ukinuću reda bio je od god. 1775. tijekom 30 god. župnik, pa i dekan, u Štrigovi. Umro je oko god. 1805. Sastavio je golemu žup. špomenicu, kaligrafski pisanu. O njegovu župnikovanju priopćio nam je podatke pokojni župnik Ivanca kod Koprivnice Franjo Brdarić, povjesničar podravskih župa. (Drugi podaci izvadeni su iz **Catal. I. Zagr. 1770. ARSI—Austr. 118**, pg. 526. i M. VANINO, **Podaci o Hrvatima kandidatima Isusovačkoga reda g. 1728—1767**, VIP 4 (1934) 82.

njegovu djelu: *Brevis Notitia schismatis graeci et controversiarum orientalium, in questiones didacticas, chronologico-historicas, et dogmaticas digesta... Accedit Diatriba de Ritibus Ecclesiae Graecae. Zagrabiae. Typis Josephi Joannis Schotter, Regni Croatiae Typographi 1763.* *Brevis Notitia* je nastala iz predavanja što ih je o. Šimunić održao g. 1760/61. u zagrebačkoj Akademiji kao profesor kontroverzistike ili polemičke teologije, a sastavio ih je, kako sam otvoreno kaže u predgovoru, iz djela koliko ih se našlo u Zagrebu. Mnogo je toga prenio iz tih spisa doslovno, a rasporedio je građu u obliku pitanja i odgovora. Slušači teologije su prepisivali ta predavanja. Drugi su živo željeli da bi se izdala tiskom da se njima posluže oni koji žive među pravoslavnima, a nemaju knjiga za svoju informaciju, ili ne dopijevaju konzultirati opširna djela. Šimunićev priručnik, napisan za najnužniju informaciju, sastoji se od tri dijela. Prvi, didaktički, odgovara kratko na deset pitanja: što je raskol, čim se razlikuje od hereze; što spada na dogmu, a što na disciplinu; je li isto Istočna i Grčka Crkva; na koje se grane dijeli Istočna Crkva; jesu li focijevci heretici; smiju li se focijevski sljedbenici nadati spasenju u svojoj Crkvi, ako to ne, kako to može biti kad su im sredstva spasenja ista kao katolicima. Osobito je zanimljiva 10. točka koja se bavi čudnim učincima raskolničke anateme (izopćenja), npr. anatomom pogođeni ne može (da prostitute) mokriti, a koji umre u anatemi, tijelo mu se ne raspame, pa ostaje i nakon mnogo godina crno i napeto kao bubanj, a čim se s mrtvaca skine anatema tijelo se raspadne u prah. Drugi dio priručnika (str. 43-160) daje zbijen i dobar pregled početka i nastavka istočnog raskola, pripovijeda o sjedinjenju na općim crkvenim saborima u Lyonu i Ferrari-Firenzi, o položaju i vjeri grčkih patrijarha pod Turcima i drugim vladarima do danas, te donosi članke Carigradskog sabora od g. 1722. Treći dio obuhvaća blizu 200 strana, a obrađuje u silogističkoj formi dogmatska pitanja: o primatu sv. Petra i rimskih biskupa, o ishodenju Duha Svetoga, o dodavanju *Filioque* simbolu vjere, o Euharistiji u beskvasnom kruhu, o čistilištu, o blaženstvu Svetih i kazni osuđenih prije uskrsnuća. Šimunić se tu pokazuje dobrim misliocem i vještim polemičarom.

Vrlo je korisna rasprava (str. 354—400) o obredima istočne Crkve, koja se u bibliografa isusovačkog reda navodi kao zasebno djelo pod naslovom *Diatriba de Ritu Graeco*³⁸. U *Diatribi* se najprije govori o obredima uopće, o njihovu postanku i naravi, o glavnim obredima Istočne Crkve kojima se ona razlikuje od Zapada, o grčkim obrednicima (*Euchologia*), o istočnim liturgijama, o sedam svetih sakramenata, o postovima istočnjaka, o dužnosti ostati u svojem obredu. Posljednje poglavlje opominje latine neka se u općenju s pravoslavnima čuvaju nadutosti, oštine, uvredljivih izraza, kao kad »u našoj zemlji« i sjedinjene i pravoslavne nazivaju »Vlasima«. Protivnika treba predobiti dobrotom, blagošću i poniznošću, onda će istom prigriliti stinu. Šimunić to potkrepljuje primjerom havelberškog biskupa Anzelma, poklisara cara Lothara II (1125—1137) u Carigradu, koji je pretresao prijeporna pitanja s učenim Grcima i svojim lijepim načinom osvojio nikomedijskog nadbiskupa Nechitesa.

38. J. N. STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriacae S. J. I*, Vieniae 1855, 328 B; C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. VII, col. 1225

Šimunićeve je **Notitiae** financirao đakovački biskup Josip Antun Čolnić de Čolka, pod čijim je auspicijama, kako vidjesmo, zagrebački klerik Ivan Novosel 22. kolovoza 1763. branio 20 teza uzetih iz predavanja o. Kazimira Bedekovića o sakramentima pokore, bolesničkog pomazanja, sv. reda i ženidbe. Dugačka posveta, u kojoj Novosel u zvijezde kuje vrline, odlike i djela svog mecene, sadržava i vrijednih biografskih podataka o biskupu Čolniću.

Ima još jedno, ali fiktivno izdanje Šimunovićeve djela **Notitiae**, u kojem nema teza, ni prikaza slušateljima, ni posvete biskupu Čolniću. Oba su izdanja jedan isti tisak, čak s istom naslovnom stranom, samo je mjesto Schottera označen kao tiskar **Franciscus Xaverius Zerauseg, Inclyti Regni Croatiae Typographus** s godinom tiska 1764³⁹.

Bibliografi pripisuju Šimuniću djelo, navodno tiskano u Zagrebu g. 1770, pod naslovom **De orientalium et occidentalium consensione circa processionem Spiritus Sancti** (8°)⁴⁰. Nama dosad nije pošlo za rukom otkriti koji primjerak toga djela.

Zagrepečanin Matija Purulić izdao je g. 1765. u Trnavi opširno djelo o posljednjem vazmu Gospodinovu: **Dissertatio de Paschate Christi ultimo**. Stoeger u bibliografiji austrijske isusovačke provincije zna samo za izdanje tiskano u Grazu g. 1768.⁴¹, dok Sommervogel navodi oba izdanja⁴². Dva izdanja u razmaku od same tri godine daju slutiti da se radi o vrijednom djelu koje u prvi mah iznenađuje, jer je Purulić prije predavao bibliikum samo godinu dana, i to na sveučilištu u Grazu. On je očito proučavao godinama zamršeni problem o koji je vezano i sporno pitanje između katolika i pravoslavnih: je li Gospodin ustanovio presvetu Euharistiju u kvasnom ili nekvasnom kruhu. Prema tome ide i Purulić među one naše ljude koji su nastojali utri put vjerskom jedinstvu. Od tri dijela rasprave prvi govori o židovskim svetkovinama i subotama (str. 1—51), drugi o vazmu ili pashi Starog zavjeta (str. 52—116), treći o posljednjem vazmu Gospodina Isusa Krista (str. 117—222), a onda rješava pitanja: koje godine je rođen Gospodin, koje kršten, koje li je umro, napokon kada počinje 70 Danijelovih sedmica (str. 223—290). U ovom djelu Purulić pokazuje veliku energiju i umnu snagu. Da je bio i inače darovit, smijemo zaključiti iz činjenice da je još kao bogoslov drugoga tečaja izdao tiskom svoju latinsku **Besjedu o besmrtnom Začeću Marijiniu**, koju je izrekao u stolnoj crkvi sv. Stjepana u Beču u prisutnosti cara Franje I i akademskog senata. Po Stoegeru⁴³ je djelce tiskano u Beču g. 1754. u četvrtini pod naslovom **Sermo panegyricus B. V. Mariae sine labe conceptae Viena ad S. Stephani coram Caesarea Maestate et Senatu academico dictus. Vienae Kaliwoda 1754. 4°**. Od Purulića su i filozofske teze, otisnute u novom izdanju **Flores Senecae** Justa Lipsiusa, što ga je razdijelio među uzvanike prigodom svoje javne dispute g. 1760. kasniji kanonik i latinski pjesnik Franjo Sebastijanović. Purulić je dvije godine predavao filozofiju u Zagrebu, zatim 1760—1763. redom kontraverzistiku, moraliku i bibliikum na sveučilištu u Grazu (gdje je stekao doktorat filozo-

39. C. SOMMERVOGEL, I. c.

40. STOEGER, I. c. SOMMERVOGEL, I. c.

41. STOEGER, o. c. 285.

42. SOMMERVOGEL, o. c. VI, col. 1311.

43. STOEGER, o. c. 285.

fije i teologije), a onda četiri godine spekulativnu teologiju u Zagrebu. God 1767. pozvan je na sveučilište u Grazu da predaje spekulativnu teologiju. Tu je umro 16. travnja 1768. u 43. godini života⁴⁴.

Iako Franjo Ksaver Pejačević nije predavao teologiju u zagrebačkoj Akademiji, bio je ipak u njoj profesor filozofije tri godine (1738—1741), a osim toga i u dva maha rektor Akademije (1759-1763) i (1769-1772). Ima dakle i on neko pravo da se ukratko spomenu njegova teološka djela što ih je izdao u Grazu dok je na tamošnjem sveučilištu bio javni redoviti profesor dogmatike (1749—1755) i sveučilišni kancelar (1755—1759). Pejačević je godinu dana predavao etiku na sveučilištu u slovačkoj Trnavi, gdje je 4. studenog 1737. stekao doktorat filozofije, pa na sveučilištu u Beču, gdje je predavao kanonsko pravo i stekao doktorat teologije (1744). Od kraja g. 1759. pa do g. 1773. vršio je službu rektora u Zagrebu, Pečuhu i dvaput u Požegi⁴⁵.

Najstarije mu je djelo rasprava u obliku dijaloga između istočnjaka i Latina o primatu i dodatku **Filioque: Controversiae Ecclesiae Orientalis et Occidentalis de Primatu et Additione ad Symbolum, dialogo inter Graecum et Latinum propositae**. Graecii typis Widmanstadii 1752. 8°. Pretiskao ga je poznati Migne u zbirci teoloških spisa **Cursus Theologiae**⁴⁶.

Osim ovoga djela Pejačević je u Grazu izdao još barem šest svezaka u četvrtini s područja dogmatike, tiskom Widmanstada, a nakladom knjižara Josipa Mavre Lechnera. Od tih šest svezaka jedan nije bio poznat bibliografima Stroegeru i Sommervogelu, naime: **De Virtutibus Theologicorum libri tres** s. a. str. 4. nepag. + 248. U Sveuč. knjižnici u Zagrebu, sign. 79348.

Sommervogel je međutim od jednog djela napravio dva: to je **Tomus primus Theologicorum dogmatum de Sacramentis** (1754, str. 14 nepag. +643+1 nepag. Errata. Sveuč. knjižnica u Zagrebu, sign. 38685). Autor je djelo prikazao grofu Ernstu Vilimu Schaffgotschu **Praesidii studiorum Almae et Celeber (rimae) Universitatis Graecensis Protectori Generali**. Ovo djelo, koje navodi Sommervogel pod br. 3, raspravlja o sakramentima uopće te o krstu i potvrdi, kao i ono pod brojem 4, isto je djelo navedeno pod različitim naslovima.

Još dva djela ima Sveučilišna knjižnica u Zagrebu: **De Fontibus theologicis et Deo Uno ac Trino libri septem** (1756;; str. 18 nepag.

44. Matija Josip Purulić rodio se u Zagrebu 2. veljače 1726. Gimnaziju je polazio u Zagrebu, a u isusovački red stupio u Beču 14. listopada 1742. Poslije novicijata ponavljao je 1 god. humaniora u Leobenu. Gimnazijski profesor u Zagrebu 4 god. U trogodišnjem šematizmu 1767. piše da umije latinski i hrvatski (**Cat. I. Zagr. 1767, ARSI-Austr. 114**, p. 578.), a u zapisniku ispita pred stupanje u red, da razumije malko njemački. M. VANINO, **Podaci o Hrvatima kandidatima Isusovačkoga reda g. 1728-1767**, VIP 4 (1934) 82.

45. Rodio se 15. srpnja 1707. u Osijeku (**Illyrus Essekiensis**), stupio u isusovački red 14. listopada u Beču. Umro je u Požegi 7. listopada 1781. M. VANINO, **Franjo Ksaver Pejačević (1707-1780?)** VIP 4 (1934) 96-97, gdje su potanko izneseni biografski podaci. Valja tamo ispraviti tiskarsku pogrešku da je umro g. 1786.

46. J. P. MIGNE, **Theologiae cursus completus V** (Pariz 1844) col. 711-924, dakle 112 stranica leksičkog formata. — + Migne inače ne zna ništa o Pejačeviću — ili, kako on piše, o Piačeviću — osim da je bio rodom iz Poljske (!) i jedan od najučenijih isusovaca prošloga (tj. XVIII) stoljeća. lb. 711. (**Nap. ur.**)

+606+ nepag. Errata; sign. 30516) i **De Deo Incarnato libri octo** (1757; str. 8 nepag. +446+1 nepag. Errata; sign. 30515).

Nismo našli u Zagrebu ova dva djela koja navodi Sommervogel:

Tractatus De SS. Eucharistiae Sacramento (1754,^{4o}) i **Tractatus De Gratia et merito** (1757,^{4o}).

Spomenuli smo da je svećenik zagrebačke biskupije Petar Adam pl. Štefanec defendirao na kraju akademske godine 1753/54. i razdijelio djele svog profesora Werntlea. Iz naslova se njegova vidi da mu je autor doista Werntle, pa ga ovdje donosimo potpuno: **Institutiones de Lege quas in Academia Regia Zagrabienſi MDCCLIV praelegit Ant. Werntle Presb. Soc. Iesu, Phil. Doct. SS. Theol. prof. Publ. Ord. Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, Regni Croatiae Typographi Privilegiati.** (12° str. 6 nepag.+184). Štefanec je branio sadržaj cijele knjižice, pa zato ovaj put nema posebnih teza. Disputa je bila, kako vidimo u posveti, pod auspicijama grofa Adama Bathyana ml., banske časti namjesnika, koga Štefanec zove svojim mecenom, a to znači da je Bathyan podmirio trošak za tisak knjižice, malene opsegom, ali zanimljive zbijenim sadržajem. Raspravlja se o zakonima uopće (str. 1—45), o naravnom zakonu ili o Božjem vječnom zakonu (**lex Dei aeterna** str. 45—67), o Mojsijevoim zakonu (67—108), o zakonu evanđeoskom (109—142), o ljudskom zakonu (142—184). Autor razlaže i, gdje treba, dokazuje, a zatim daje riječ protivnicima da iznesu svoje nazore i dokaze. Među protivnicima se nalaze svi mogući heretici i sektarci, počevši od prvog kršćanskog stoljeća do novoga vijeka. Uzima u obzir i filozofske struje XVII i XVIII stoljeća, pa vrlo često odgovara libertincima, deistima, naturalistima (Hobbes). Često se osvrće također na razna mišljenja skolastika, prema kojima zauzima stanovište.

Poznata su nam još dva, ali fiktivna izdanja, u kojih je isti slog i tisak kao u onom od g. 1754, samo je promijenjena i iznova složena naslovna strana. Dodane su posveta i teze.

Bibliografske kratice u Vaninovu članku:

- AHZ — Arhiv Hrvatske Zagreb (nekoć: Državni arhiv Zagreb)
ARSI — Archivum Romanum S. I. (Centralni arhiv isusovačkog reda u generalnoj kuriji u Rimu)
Austr — Signatura archivalia stare austrijske provincije u ARSI (237 volumina)
FANCEV Građa I — F. FANCEV Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606 — 1772) u: STARINE XXXVII (1934) i
FANCEV Građa II — STARINE XXXVIII (1937)
ILS — D. FARLATI *Illyricum Sacrum*
NSKZ — Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb
KJAZ — Knjižnica Jugoslavenske akademije u Zagrebu
MSHSM — *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*
NAZ — Nadb skupski arhiv Zagreb
VIP — *Vrela i prinosi. Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima.* 1—12 Sarajevo 1932—1941.

Napomena uredništva